

آینده‌نگاری و آینده‌نمایی انقلاب اسلامی

دکتر مهدی مطهرنیا

معاونت دانشجویی و فرهنگی دانشگاه آزاد اسلامی

۱۳۹۵

سرشناسه : مطهرنیا، مهدی، ۱۳۴۴-
 عنوان و نام پدیدآور: آینده‌نگاری و آینده‌نمایی انقلاب اسلامی / مهدی مطهرنیا؛ ویراستاری و
 بازخوانی پوریا محسنی کیا؛ {برای} معاونت دانشجویی و فرهنگی دانشگاه آزاد اسلامی.
 مشخصات نشر : تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات، ۱۳۹۵.
 مشخصات ظاهری: ۲۱۵ص.
 شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۱۰-۴۱۰۰-۹ ریا ۱۴۰۰۰

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
 موضوع : ایران -- تاریخ -- انقلاب اسلامی، ۱۳۵۷ -- آینده نگری
 موضوع : Forecasting -- Islamic Revolution, 1979 -- History -- Iran
 موضوع : ایران -- آینده‌نگری
 موضوع : Forecasting -- Iran
 شناسه افزوده : دانشگاه آزاد اسلامی، معاونت دانشجویی و فرهنگی
 شناسه افزوده : دانشگاه آزاد اسلامی، اداره کل آموزش فرهنگی و اسناد
 شناسه افزوده : دانشگاه آزاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات
 ردیفی ک : ۱۳۹۵ م ۶/۱۵۶۴/DSR
 رده‌بندی یویی : ۹۵۵/۰۸۳
 شماره ثبت‌نمایی ملی : ۴۲۷۱۳۴۶

آینده‌نگاری و آینده‌نمایی انقلاب اسلامی

معاونت دانشجویی و فرهنگی دانشگاه آزاد اسلامی، اداره کل آموزش فرهنگی و اسناد

مؤلف: دکتر مهدی مطهرنیا

صفحه‌آرایی و طراح جلد: مؤسسه پارسا

ویراستاری و بازخوانی: پوریا محسنی‌کیا

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

قیمت: ۱۴۰۰۰ تومان

ناشر: سازمان چاپ و انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۱۰-۴۱۰۰-۹

نشانی: خیابان حافظ، روبروی بورس اوراق بهادار، پلاک ۳۰۷، ساختمان فرهیختگان.

طبقه چهارم، اداره کل آموزش فرهنگی و اسناد دانشگاه آزاد اسلامی

تلفن: ۶۶۷۰۴۸۶۳ و ۵

فهرست مطالب

۹.....	مقدمه دکتر طه هاشمی
۱۳.....	پیشگفتار نویسندگان
۲۱.....	مقدمه‌ی نویسندگان
۲۵.....	بخش نخست: تحلیل و تبیین جایگاه و چگونگی انقلاب اسلامی
۲۷.....	انواع انقلاب
۳۲.....	ویژگی‌های انقلاب
۳۲.....	جراحی و چگونگی انقلاب‌ها
۳۵.....	جراحی و چگونگی انقلاب اسلامی
۶۱.....	بخش دوم: بررسی‌های نظری در باب انقلاب اسلامی
۶۳.....	رهیافت‌های گوناگون در بررسی انقلاب اسلامی
۹۰.....	نظریه‌های انقلاب و انقلاب اسلامی
۹۴.....	سنخ‌شناسی تبیین‌های فرهنگی درباره‌ی انقلاب اسلامی
۹۷.....	نظریه‌های اقتصادی و محرومیت نسبی
۹۹.....	بخش سوم: آشنایی با آینده‌پژوهی
۱۰۱.....	مبانی معرفت‌شناسی آینده‌پژوهی
۱۱۱.....	روش‌های آینده‌پژوهی
۱۲۷.....	مبانی و اصول آینده‌پژوهی تکاملی در آینده‌نگری تفسیری

۸ ♦ آینده‌نگاری و آینده‌نمایی انقلاب اسلامی

- آینده‌نگری انتقادی و خردورزانه ۱۳۴
- سناریو نویسی - فریندارنگاری - انقلاب ۱۳۸
- بخش چهارم: رویکردهای تفسیری؛ معناگرا به انقلاب اسلامی و آینده‌نگری، و آینده‌نگاری انقلاب اسلامی ۱۶۱
- مبنای معرفت شناسانه ناظر بر طراحی سناریوی مطلوب ۱۶۳
- روش ناظر بر نگارش سناریوی مطلوب در رساله‌ی حاضر ۱۶۵
- جهت‌گیری ناظر بر نگارش سناریوی مطلوب در رساله‌ی حاضر ۱۶۵
- انقلاب اسلامی: آینده‌خبری انقلاب اسلامی ۱۶۸
- مطلوبیت‌نگاری آینده‌خبر: مطالب فریندارنگاری‌های آینده‌نگر و آینده‌نگارانه ۱۷۵
- انقلاب اسلامی و آینده‌نمایی انقلاب اسلامی ۱۸۳
- «فریندار ایران قدرتمند»: سناریوی «الرب مرب» ترکیب فریندارهای محتمل و مطلوب ۱۸۳
- «ابر قدرت منطقه‌ای و قدرتی جهانی»: سناریوی مطلوب «مورب» با ترکیبی از فریندارهای ممکن با مرجع ۱۹۷
- «ایران ابر قدرت بین‌المللی»: سناریوی مطلوب مقدم ترکیب فریندار «مورب» با مطلوب ۱۹۸
- «ایران قبله فرهنگ و تمدن»: سناریوی مطلوب مرجع با ترکیب فریندارهای مطلوب با مقدم ۲۰۱
- «ایران جغرافیای صلح و سلام جهانی»: سناریوی مطلوب موعود ترکیب سناریوی مقدم با فریندار مرجع مطلوب ۲۰۲
- فهرست منابع و مراجع ۲۰۹
- نمایه‌ها ۲۱۳

مقدمه دکتر طه هاشمی

جهان امروز با سرعت در حال گذار است. این شتاب نیازمند مطالعه‌ی دقیق و فراست و هوشیاری وسیع است. از اثرات آنچه نویسنده‌ی محترم نگارش حاضر، فراانقلاب دانایی، می‌خواند؛ مزایای آینده به عنوان علمی مدرن نه تنها برای شناخت فرصت‌ها و تهدیدات، قوت‌ها و ضعف‌های پیش رو که تلاش برای قوت‌پروری‌ها و فرصت آفرینی‌ها است، داشتن دیدگاه مثبت و شناخت، بیش از آینده‌پژوهی لازمه‌ی قرن ۲۱ می‌باشد. سرعت خارق‌العاده‌ی رشد تکنولوژی و پیشرفت علم، ساختارهای مختلف از یک سو و سرعت روز افزون تغییرات ناپیوسته‌ی اقتصادی و اجتماعی در دنیای رقابتی امروز از سوی دیگر، ایجاد آمادگی برای پاسخ به این دگرگونی‌ها را در دستور کار دانشگاه‌ها پژوهشگاه‌ها و اندیشکده‌های بزرگ جهان قرار می‌دهد. اصول پارادایم نوین مدیریت، یعنی مدیریت در محیط پویا، بی‌ثبات و غیرقابل پیش‌بینی، برنامه‌ریزی سازمان‌ها را برای نگاه به آینده و تغییرات آن را مغتنم می‌شمارد.

تولید فکر و ارائه‌ی راه حل باید مبتنی بر مبانی و مبادی دینی و متناسب با زیست بوم ایرانی اسلامی باشد. تطبیق‌های صوری و نادیده انگاشتن واقعیت‌ها نمی‌توانند گرهایی را بازگشایند. البته این نگرش، منافی استفاده از دستاوردهای بشر در حوزه‌ی علوم انسانی و فکر و نظر نیست. به عنوان مثال ما امروزه در معماری اسلامی از سبک، متران، گنبد و مناره حرف می‌زنیم. در حالی که هیچکدام محصول جهان اسلام نیستند و معماری اسلامی در واقع چیزی غیر از اینهاست. مثلاً در مورد محراب در سوره‌ی آل عمران داریم: كَلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكَ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ. یا مناره مربوط به دوران قبل از اسلام است. این‌ها ظرفیت اسلام بر اساس اصول و به تعبیری با توجه به مظروف خود در این ظرف‌ها تصرف کرد. البته ممکن است ماهیت برخی چیزها نیز قابل تصرف نباشد آینده‌پژوهی نیز ظرفی عالمانه است که می‌تواند ما را به سمت نگرش ووقع بینانه و در همان حال حق‌گرایانه سوق دهد.

باید توجه داشت که ما در خلاء زندگی نمی‌کنیم. این تولید فکر و کار بست آن در سطح

۱۰ ♦ آینده‌نگاری و آینده‌نمایی انقلاب اسلامی

خرد و گسترش آن می‌باید با عبور از متن زندگی اتفاق بیفتد. گاه، متخصصین امر، درگیر متن زندگی نیستند. بعضی اوقات طرح‌هایی داده می‌شود که فکر می‌کنیم زمین و زمان را دگرگون خواهد کرد اما چون با فهم درستی از شرایط ارائه نشده است، اساساً از همان ابتدا شکست می‌خورد. برخی می‌خواهند ماشین در حال حرکت را متوقف، و به تعمیر آن بپردازند و یا اینکه فکر کنند در وضعیت صفر و خلاء می‌توان برنامه‌ریزی کرد.

تحول و دگرگونی اجتماعی و پیش‌بینی رخدادهای آینده یکی از موضوعات مورد علاقه‌ی آینده‌پژوهان است. با این وجود، تلاش‌های متعدد در حوزه‌ی علوم انسانی برای تقلید از علوم طبیعی و رسیدن به دقت قابل قبولی برای پیش‌بینی وقایع آینده و شناسایی مسیر دگرگونی اجتماعی تاکنون موفقیت‌آمیز نبوده است، هرچند که توسعه‌ی تکنولوژی در سایر شاخه‌ها از جمله پزشکی اختراعات روحی و جسمی بشر را در معرض شدن جدیدی قرار داده است، که تحلیل جامعه‌شناسی و روان‌شناختی آن در گرو موفقیت آینده‌پژوهی در حوزه‌ی علوم انسانی است. در واقع احتمال ظهور پدیده‌های شگفت‌انگیز در زمینه‌ی رفتار اجتماعی انسان‌ها بیشتر از احتمال ظهور پدیده‌های شناخت‌انگیز در زمینه رفتار جهان مادی و طبیعی است. از این رو کسانی که تلاش کرده‌اند برای پیش‌بینی وضعیت آینده یک سیستم اجتماعی از قوانین اداره‌کننده و مدل‌های علت و معلولی مشابه قوانین اداره‌کننده و مدل‌های مورد استفاده در علوم طبیعی همچون علم مکانیک استفاده کنند، با مشکلات فراوانی مواجه شده‌اند.

آزادی انتخاب مسیر و عدم تطابق همیشگی رفتار با ترجیحات ذهنی بیان شده، باورها و ارزش‌ها از جمله ویژگی‌های متمایز انسان و سیستم‌های متشکل از انسان است. گاهی اوقات از طریق تحلیل شخصیت و ملاحظه‌ی واقعیت‌های موجود همچون استعدادها، توانمندی‌ها، می‌توان مسیرهای دگرگونی زندگی یک فرد را محدود ساخت و در نتیجه به یک یا چند پیش‌بینی قابل قبول و معتبر درباره وضعیت آینده‌ی زندگی وی دست یافت. بی‌تردید حتی این پیش‌بینی‌ها در برابر اتفاقات شگفت‌انگیز خوشایند یا ناگوار و به‌طور کلی مواردی که تحت عنوان شانس و اقبال شناخته می‌شوند، آسیب پذیرند.

در واقع آینده بر پایه‌ی داده‌ها و اطلاعات و نیز توسعه روزافزون دستاوردهای علمی بشر نه تنها غیر قابل شناخت نیست؛ بلکه امروز نسبت به گذشته امکان بیشتری فراهم است تا بشر بتواند با ضریب خطای کمی آینده‌ی خود و دنیای پیرامونی خود را ترسیم کند و به کمک دانش و

داده‌های ناقص خود بتواند سهم مهمی در شکل بخشیدن به آینده داشته باشد. ما می‌توانیم رخدادهای آینده را به‌صورت غیر متحمل و محتمل و همچنین مطلوب و نامطلوب تقسیم‌بندی کرده و سپس اقداماتی انجام دهیم تا احتمال رخدادهای مطلوب افزایش یابد، یا از ظهور رخدادهای محتمل اما نامطلوب جلوگیری کنیم. البته هنگامی که مردم درک بهتری از تغییر داشته باشند، برای تأثیرگذاری مثبت بر آینده‌ای که در حال تکوین است فرصت‌های بیشتری خواهند داشت. برای مثال افرادی که هنگام رانندگی از کمربند ایمنی استفاده می‌کنند دارائی‌های خود را بیمه می‌کنند و یا با چک کردن ویژگی‌های زیستی و فیزیکی خود به پزشک مراجعه می‌کنند و... در عمل از این الگو، تکرار استفاده می‌کنند. به کسب و کارتان فکر کنید، آیا کاملاً روشن است که سازمان شما با کدام و در حرکت است؟ سازمان شما در یک، دو، پنج و ۱۰ سال دیگر کجا خواهد بود؟ مطمئناً اگر ناپدید که کجا می‌خواهید بروید، هرگز به مقصدی نخواهید رسید. به این منظور مطالعه آینده در چهار ربع زمانی گوناگونی صورت می‌گیرد.

این اثر که پس از برگزاری یک دوره‌ی آموزش مجازی توسط اداره کل آموزش فرهنگی و اسناد با همکاری مؤثر دانشگاه مجازی دانشگاه آزاد اسلامی و به همت بلند و نگارش رئیس محترم پژوهشکده‌ی علوم اجتماعی معاونت دانشجویی و فرهنگی دانشگاه آزاد اسلامی نگاشته شده است؛ خود را رهین منت رئیس محترم دانشگاه آزاد اسلامی و به‌ویژه حضرت آیت‌الله هاشمی رفسنجانی می‌داند که در نشست سال ۱۱۹۲ سالیانه این دانشگاه؛ بر اهمیت آینده‌پژوهی در گستره‌ی ایران اسلامی تأکید فراوان کردند و با نگارش مقدمه‌ای زیبا بر نخستین اثر باریخ‌شناسانه‌ی این پژوهشکده بر اهمیت آن افزودند.

این اثر مانند تمامی آثار خالی از نقد نیست ولی راهی که پیموده شده است، شایسته قدردانی است. از تمامی این عزیزان سپاسگزارم و امید دارم تقدیم این کتاب توسط نویسنده‌ی محقق آن، به تمام کسانی که به گسترش «گفتمان صلح و سلام» می‌کوشند؛ مقدمه‌ای برای نگارش متون باریخ‌شناسانه در زمینه‌ی گسترش جهان عاری از خشونت باشد؛ جهانی که سرایی خالی از خشونت پلید در ابعاد گوناگون آن را خواستار است.

دکتر سید طه هاشمی

معاون دانشجویی و فرهنگی

دانشگاه آزاد اسلامی

پیشگفتار

تفکر درباره‌ی آینده و حوادث آن سابقه‌ی تاریخی در خودآگاهی بشر دارد، به آن گونه که مردم همه‌ی عصرها همواره مشتاق آگاهی از آینده‌ی خویش بوده‌اند. این میل طبیعی به تدریج جای خویش را به ضرورت شناخت آینده در دوران معاصر داده است.

آینده و پیش دربارهِیِ آن، به دلیل عدم قطعیت‌های نهفته در آن؛ برای اکثر مردم بی‌معنی یا حداقل نایافتنی می‌نماید. عدم قطعیت با عدم حتمیت در نگرش مردم به آینده است که عمومی شدن آینده‌پژوهی را سخت می‌کند. دانش عمومی آن را با چالش روبه‌رو می‌سازد؛ و پسوند «پژوهی» آن، بر این چالش می‌افزاید. از این رو، است که برای گریز از این چالش‌ها و بومی‌سازی واژه‌های آینده‌پژوهی به قرینه‌ی لفظی «تاریخ»، «باریخ»، را برگزیده‌ام (مظهرنیا ۱۳۹۴: ۲۴). اما، لازمه‌ی زندگی در جهان سیال و پرتاب امروز داشتن پیش به آینده است. نباید به بهانه‌ی عدم حتمی پنداشتن یا نبود قطعیت در آینده‌ی زمان، نسبت به آینده بی‌تفاوت بود و در برابر آن دست روی دست گذاشت، این تذکر همواره در جامعه و حتی در میان دانشگاهیان ما، وجود دارد که آینده مبهم و و مملو از رریاهایی دست نیافتنی بیش نیست؛ اما، علم پیشرفته‌ی امروز در پرتو آینده‌پژوهی یا همان باریخ‌ساز؛ می‌تواند آینده را بسازد.

در گذشته‌های دور زمان؛ مردم در زندگی دایره‌ای خود به اندازه‌ی کافی فرصت داشتند تا زندگی خویش را بر اساس عادت بنا کرده و با خاطری آسوده آینده آن را پیش‌بینی کنند. ولی با پیشرفت علم و فناوری در سده‌های اخیر، ثبات یک پدیده‌ی نادر شده و موج‌های نو و تغییر

یکی پس از دیگری فرا می‌رسند. این تغییرات انواع و اقسام پدیده‌های اجتماعی و اقتصادی بدیع را به همراه دارند و همچنین حامل عنصر تازگی هستند، از یک سو ما را وادار به فهمیدن می‌کنند و از سوی دیگر شالوده عادت‌های ما را در هم می‌کوبند.

دشواری در شناخت آینده و پیش‌بینی ناپذیری اساساً در ماهیت و طبیعت انسان ریشه دارد، ولی مدیران پیشرو در سازمان‌های انقلابی قرن ۲۱ بایستی برای کار در محیط بی‌ثبات و پویای آینده، علم آینده‌شناسی و بهره‌برداری از آن را بیاموزند. مدیران موفق قرن ۲۱ منتظر نمی‌مانند تا فرصت به سراغ آنان برود؛ بلکه ضمن توانایی شناسایی و بهره‌بردار از فرصت‌ها، توانایی تبدیل تهدید به فرصت را نیز دارند.

از اثرات انقلاب دینی، مطالعه‌ی آینده به‌عنوان علمی مدرن برای شناخت فرصت‌ها و تهدیدات پیش رو است. داشتن دیدگاه مثبت و شناخت بیش آینده‌پژوهی لازم‌ه‌ی قرن ۲۱ می‌باشد. سرعت روزان و تغییرات ناپیوسته اقتصادی و اجتماعی در دنیای رقابتی امروز، خردمندان را به ایجاد آمادگی برای پاسخ به این تغییرات مجبور می‌نماید. اصول پارادایم نوین مدیریت، یعنی مدیریت در محیط بی‌ثبات و غیرقابل پیش‌بینی، برنامه‌ریزی سازمان‌ها را برای نگاه به آینده و تغییرات آن را معمم می‌نماید.

تحول و دگرگونی اجتماعی و پیش‌بینی رخدادها، آینده یکی از موضوعات مورد علاقه‌ی آینده‌پژوهان است. با این وجود، تلاش‌های گوناگون در حوزه‌ی علوم انسانی برای تقلید از علوم طبیعی و رسیدن به دقت قابل قبولی برای پیش‌بینی دنیای آینده و شناسایی مسیر دگرگونی اجتماعی تاکنون کما بیش با شکست مواجه شده است. در واقع احتمال ظهور پدیده‌های شگفت‌انگیز در زمینه‌ی رفتار اجتماعی انسان‌ها بیشتر از احتمال ظهور پدیده‌های شگفت‌انگیز در زمینه‌ی رفتار جهان مادی و طبیعی است. از این رو کسانی که تلاش کرده‌اند برای پیش‌بینی وضعیت آینده یک سیستم اجتماعی از قوانین اداره کننده و مدل‌های علت و معلولی مشابه قوانین اداره کننده و مدل‌های مورد استفاده در علوم طبیعی همچون علم مکانیک استفاده کنند، با مشکلات فراوانی مواجه شده‌اند.

آزادی انتخاب مسیر و عدم تطابق همیشگی رفتار با ترجیحات ذهنی بیان شده، باورها و ارزش‌ها از جمله ویژگی‌های متمایز انسان و سیستم‌های متشکل از انسان است. گاهی اوقات از

طریق تحلیل شخصیت و ملاحظه واقعیت‌های موجود همچون استعدادها و توانمندی‌ها، می‌توان مسیرهای دگرگونی زندگی یک فرد را محدود ساخت و در نتیجه به یک یا چند پیش‌بینی قابل قبول و معتبر درباره‌ی وضعیت آینده‌ی زندگی وی دست یافت. بی‌تردید حتی این پیش‌بینی‌ها در برابر اتفاقات شگفت‌انگیز خوشایند یا ناگوار و به‌طور کلی مواردی که تحت عنوان شانس و اقبال شناخته می‌شوند، آسیب‌پذیرند. حضور در مکان مناسب در زمان مناسب یا برعکس حضور در مکان نامناسب در زمان نامناسب شاید تأثیرات چشمگیری بر مسیر زندگی یک فرد بگذارد. از هم مهم‌تر حضور فرد در جامعه موجب می‌شود که از طریق تعاملات و روابط متقابل رسمی و غیر رسمی با اجزاء دیگر سیستم اجتماعی، یعنی افراد دیگر، جهت یا جهت‌های مشخصی به‌عنوان سمت حرکت مطلوب یا مشروع از دید عرف یا قوانین حاکم بر جامعه برای او تعریف شوند. به تدریج که در ژرفای عصر اطلاعات و دانایی نزدیک می‌شویم، مشاغل سنتی از بین می‌روند، ما برای اینکه بتوانیم جای مناسبی در بازار کار بیابیم و در اقتصادهای ابر انسانی بهره‌ور باشیم، باید به سوی مهارت‌هایی برویم که قابل ماشینی شدن نباشند. در بسیاری از موارد، افراد به دنبال شغل‌های موجود نخواهند رفت؛ بلکه آنها را با تعریف مسئله‌هایی که با مهارت‌های ابرانسانی‌شان قابل حل باشد، ابداع خواهند کرد؛ مهارت‌هایی مانند اکتشاف، خلاقیت و تأثیرگذاری.

اینها موجب می‌شود که پارادایم‌های سه‌گانه‌ی معرفت‌شناسانه یعنی پوزیتیویسم، پساپوزیتیویسم یا کوهنیسم، و پساپساپوزیتیویسم یا واقع‌گرایی انتقادی، به میان آید. و به ترتیب سه پارادایم آینده‌پویی، آینده‌نگری، و آینده‌نگاری را در ساخت باریخ‌شناسی به وجود آورد. من در این مجال تلاش داشته‌ام با توجه به آنچه بیان شد؛ با تکیه بر ساخت پارادایمی جدید با ده ویژگی تبیین‌کننده‌ی آن در قیاس با ویژگی‌های نه‌گانه‌ی هرکدام از این پارادایم‌ها در کتاب مشهور وندل بل تحت عنوان «مبانی آینده‌پژوهی»، (وندل بل، ۱۳۹۲: فصل ۵)، مبنای تئوریک معرفت‌شناسی مبتنی بر «خردگرایی انتقادی»، یا روشی را که می‌توانم - فرزانگی انتقادی - نیز بنامم؛ به آن افزوده و پارادایم جدیدی در باریخ‌شناسی به‌عنوان «آینده‌نمایی» را در این نوشتار بر اساس رساله‌ی دکترای خود در این رشته فراهم ساخته، به جامعه‌ی آینده‌پژوهان سرزمین تقدیم نمایم.

اگر بپذیریم که تلاقی تاریخ و آینده در بهترین حالت خود جوهر و ماهیت سیاست و

حکومت را تشکیل می‌دهد، سعی من بر این است که یک پاره‌نگاری آینده‌ی هوشیارانه و قابل درک برای آینده‌ی انقلاب اسلامی در ایران فراهم آید که حداقل دیباچه‌ای برای رها شدن ما از غافلگیری‌های استراتژیک در برابر آینده؛ و ایجاد کننده‌ی چشم‌اندازهای مطلوب آینده فراسوی رنسانس عظیم ملت ایران در بستر انقلاب اسلامی؛ این ملت بزرگ باشد.

به دلیل کم اهمیت پنداشتن تاریخ و فرهنگ یادگیری به علت ضعف آموزشگاه‌های سنتی ایران، انتقال از تمدن قدیم به جدید در بسیاری از جهات ناشناخته و تعریف نشده مانده است. این شناخت برای ایران فوق‌العاده اهمیت دارد. تلاش در گسترش این شناخت، می‌تواند جهشی واقعی برای ساختن تمدنی نو باشد.

عدم آگاهی از تحولات اصلی تاریخی، ایران را با چالش‌های بزرگی روبه‌رو می‌کند که امکان گذر از آنها مشکل می‌شود. بشر تا قرن بیست، دو حرکت مهم در تحولات اجتماعی داشته است. هر یک از این دو حرکت مهم، به مقیاس وسیعی باعث محور فرهنگ‌ها یا تمدن‌های پیشین شده‌اند. سیرمایی از زندگی را جایگزین آنها کرده که کلاً در نظر پیشینیان محال می‌نمود. این حرکت‌ها و تحولات مهم اجتماعی را موج نامیده‌اند. نخستین موج تحول، انقلاب کشاورزی بود که هزاران سال طول کشید. در حالی که تحقق موج دوم یعنی ظهور تمدن صنعتی، فقط سیصد سال به طول انجامید. امروزه تاریخ از این هم پرشتاب‌تر پیش می‌رود و چه بسا که موج سوم طی فقط چند دهه بستر تاریخی را طی کند و به کمال برسد. سپس در قرن بیست و یکم با موج جدید روبه‌رو شویم که حرکتی متفاوت خواهد داشت، و باید آن را در بحثی آینده‌نگر برای کل جهان به تحلیل کشید.

نباید چشم را بر واقعیت‌ها بست و آنها را نادیده گرفت. قرن بیست و یکم در جایی دیگر افرادی پیشرو؛ به دنبال واقعیت می‌گردند، تا با شناخت آن، به ساخت آینده بدل شوند و باز هم از ما برتر خواهند شد. در قرن ۲۱ سیر وقایع بسیار سریع است و شتاب در همه چیز و جا دیده می‌شود، تغییرات و آهنگ جامعه در سرنوشت این پاره نما تأثیر خواهد گذارد. همان گونه که انقلاب صنعتی بسیاری از ساختارهای سیاسی متقدم را نابود یا باطل کرد، انقلاب دانایی قرن ۲۱ و موج نو مستلزم دگرگونی واقعی در امور انسانی است. این انقلاب آینده‌ای نو را شکل می‌بخشد، آنهایی که موفق به درک و تشخیص این واقعیت تاریخی نشوند، در کام تنوره طوفان تاریخ فرو خواهند غلتید.

برای پیشگویی و پیش‌بینی آینده، انقلاب اطلاعاتی این قرن را باید با دو دگرگونی بزرگ، یعنی انقلاب کشاورزی و انقلاب صنعتی مقایسه نمود. دگرگونی‌های بزرگ در تاریخ را درک کرد. در نتیجه‌ی این درک، فرآیند ایجاد تمدنی نوین را یافت. در سال ۱۹۹۱ جهان شاهد اولین جنگ بین سیستم‌های نظامی موج سوم آمریکا با یک ماشین نظامی کهنه موج دومی بود. طوفان صحرا، انهدام یک جاذبه عراقی‌ها به دست آمریکا و متحدین بود. آن هم بیشتر به این دلیل که سیستم‌های موج سوم به طرز کوبنده‌ای ثابت کردند که سیستم‌های ضد هوایی پیچیده موج دوم در برابر جنگنده‌های رادار گریز موج سوم هیچ خاصیتی ندارند و ارتش‌های سنگر گرفته موج دوم می‌در مواجهه با سیستم‌های اطلاعاتی موج سوم برای هدف‌گیری و لجستیک، سهواً مقهور و منهدم می‌شوند. نتیجه‌ی اینها نبردی بود که از نظر اهمیت می‌توان آن را با شکست نیروهای موج اولی مهدی سودانی به دست ارتش موج دومی مصر و انگلیس در سال ۱۸۹۸ میلادی، که

تمدنی جدید در زندگی آشکار شده است. طالع معمول در این موج جدید هم «آل فسیل سکون طلب گذشته پرست» همه جاسعی در مخالفت با آن دارند، در تمدن جدید قرن ۲۱ اشکال کار، عشق، امرار معاش، اقتصاد و کلاً همه چیز دگرگون شده است. بدین جهت تعارضات اجتماعی و سیاسی جدید و فراتر از همه اینها آگاهی تغییر شده را به همراه دارد. عصر دانایی ملت‌ها و چالش برانگیزی‌های اجتماعی آنها در برابر قدرت حکم‌فرمایان شده است.

اواخر قرن ۲۰ در جهان متمدن می‌پنداشتند که با جهشی کوانتومی به جلو می‌روند و احساس خلاقیت برای بازسازی‌های نو را داشتند، بدون آن که بتوانند شناخت درستی از این جهش داشته باشند. با دانایی قرن ۲۱ می‌بایست تحلیل درست و آینده‌نگری واقعی داشت، تاریخ‌شناسی باید تاریخ و تاریخ را به هم پیوند زده و در جهت تحقیقات علمی مستقل دور از نفوذ جزم‌گرایی، و خودکم‌بینی، با هم همراه شوند. در اواسط دهه‌ی دوم قرن ۲۱ هستیم و می‌بینیم و می‌دانیم بسیاری از کشورها به دستاوردهای بزرگ علمی و اجتماعی رسیده‌اند، آینده متفاوتی که تاریخ‌نگران امروز آن را پیش‌بینی می‌کنند، با احتمال زیاد اتفاق می‌افتد و باید با دیدی نو بدانیم که چگونه خواهد بود تا بتوانیم بر آن تأثیر بگذاریم، در این روزگار ما می‌توانیم با دانش و بینش نو مسئول سرنوشت خود و اطراف‌مان باشیم، و دیدی علمی و نو به همه چیز داشته باشیم.

تاریخ پر از ماجراهای اجتماعی، سیاسی و اقتصادی است، که یکی پس از دیگری آمده و رفته‌اند، البته بعضی مهمتر و خاص بودند. اتفاق‌های تاریخ یکی پس از دیگری تکمیل کننده‌ی جریان‌های قبلی هستند که از جغرافیای زمانی معینی شروع؛ و در جغرافیای دیگری انتها می‌پذیرند ولی پایان پیدا نمی‌کنند. این آهنگ همچنان تا امروز و آینده ادامه دارد. یافتن این آهنگ یا ریتم تاریخ در دانستن عقلانیت محور واقعیت‌ها؛ و پرداخت خردورزانه‌ی آرمان‌ها است. برای اندیشمندان آینده بین و نگاه کنندگان به جلو بسیار مهم است که بتوانند دور از سیاست بازی‌های مرسوم، و به دور از جنجال‌های فضای سیاست در جوامع خود، با آزادی عمل بیشتر در این ارتباط به میدان آیند؛ و از غافلگیری استراتژیک جلوگیری نمایند.

انسان‌های عالم کجاست گرای پوزیتیویستی، با انبوه‌سازی فکر و اندیشه در قرن ۲۰ می‌پنداشتند که کمیت بربر از کیفیت است و کیفیت را در کار انبوه می‌دانستند، ولی، امروزه یکی از مهمترین شاخص‌های علم، دلفی شدن کمتر آن و تلاش برای رهاسازی بشر از قیود کمیت‌گرایی مطلق در این عصر است. کمیت امروزه پس از هم؛ اما، با تمام اهمیتش تنها زمانی معنادار است که بتواند در خدمت کیفی‌سازی آینده زمان حیات بشر قرار گیرد.

چاپ این اثر؛ بعد از برگزاری سراسری آینده‌نگاری انقلاب اسلامی، در دانشگاه مجازی دانشگاه آزاد اسلامی فراهم آمد. به نوبه‌ی خود از تمامی عزیزانی که در برگزاری این دوره من را یاری دادند سپاسگزارم. به‌ویژه از رئیس محترم دانشگاه آزاد اسلامی؛ جناب دکتر حمید میرزاده، از دوست بزرگوار، دکتر سید طه هاشمی، معاون بزرگوار دانشجویی - فرهنگی دانشگاه آزاد اسلامی، که در برگزاری این دوره، و چاپ این اثر زحمات کرده و مقدمه‌ای نیز بر آن نگاشتند؛ از همکار و دوست گرانقدرم دکتر علی فقیه حبیبی مدیر کل اداره کل آموزش فرهنگی و اسناد، که پیگیری‌های مجدانه‌ی او نگارش این نوشته آسان به‌فراوانی؛ بعد از چاپ کتاب «باریخ‌شناسی سیاسی»، را بر من هموار ساخت. از مهندس قاسمی و همکاران خوبش در مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی، چون مهندس غلامرضا زاده، نیز بسی سپاسگزارم؛ که این اثر را به زیور انتشار آراستند.

در پایان از رئیس هیأت امنای دانشگاه آزاد اسلامی حضرت آیت‌الله هاشمی رفسنجانی بسی سپاس دارد. ایشان هم در نگارش مقدمه‌ی کتاب باریخ‌شناسی سیاسی همت نهادند؛ و هم با تأکید بر گسترش آینده‌پژوهی در دانشگاه آزاد اسلامی؛ راهی نو در حیات این رشته؛ در

بزرگ‌ترین دانشگاه حضوری جهان بازشکافتند. امید می‌رود این نگارش که دارای ضعف‌های بسیار هست؛ تنها مقدمه‌ای بر تلاش بیشتر در این زمینه باشد. ملت عزیزمان ایران سرافراز؛ شایسته‌ی آینده‌ای بسیار بهتر از امروز است. این کتاب را به تمامی عزیزانی تقدیم می‌کنم که دل در گرو آینده‌ی گسترش صلح و سلام در ایران عزیز نهاده‌اند.

تهران

ساعت ۲۲:۱۰؛ تاریخ ۱۳۹۴/۱۱/۶

پژوهشکده علوم اجتماعی و انقلاب

دانشگاه آزاد اسلامی

مهدی مطهرنیا